

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

135:3 • 2015

Strategier för krediter

Begagnade kläder och textilier som värdebevarare
och värdebärare i 1800-talets Västerås

PERNILLA JONSSON *Stockholms universitet*

KRISTINA LILJA *Uppsala universitet*

Artikeln undersöker i vilken omfattning kläder och textilier användes som pengar under 1800-talet. Studien visar att dessa föremål fortfarande vid seklets slut nyttjades som alternativ till sedlar, mynt och andra tillgångar. Vid sekelskiftet 1900 fanns dock en osäkerhet om deras gångbarhet som värdebevarare och värdebärare. Samtidigt kvarstod ett behov bland dem som fortfarande stod utanför den formella kreditmarknaden att sälja eller pantsätta kläder och textilier vid ekonomiska svårigheter.

Tillgången till pengar är en förutsättning för ekonomisk tillväxt och expansion av marknader. I Sverige skedde under 1800-talet en tilltagande monetarisering och en utbyggnad av finanssektorn. Det innebar att mängden sedlar och mynt i cirkulation avsevärt ökade. Sparbanker, banker och försäkringsinstitut etablerades och växte i antal framför allt under seklets andra hälft. Trots expansionen räckte inte utbudet av lik-

Artikeln är skriven inom projektet Kläder som sparkapital – Återbruk och kläders förändrade värde på andrahandsmarknaden 1790–1890 finansierat av Jan Wallanders och Tom Hedelius Stiftelse och en pilotstudie finansierad av Åke Wibergs Stiftelse. Ett stort tack till Dan Bäcklund, Ylva Sjöstrand och Marie Ulväng som har bidragit med synpunkter på texten.

Artikeln har granskats av två externa lektörer enligt modellen *double blind peer review*.

Doc. Pernilla Jonsson, f. 1967, är lektor vid Ekonomisk-historiska institutionen, Stockholms universitet. Hon har tidigare forskat om den tidiga textilindustrin, marknadsföring och handel i Sverige i slutet av 1800- och början av 1900-talet, samt studerat finansiella strategier i sociala rörelser.

E-post: pernilla.jonsson@ekohist.su.se

Doc. Kristina Lilja, f. 1968, är lektor vid Ekonomisk-historiska institutionen, Uppsala Universitet. Hon har tidigare forskat om finanshistoria och då särskilt intresserat sig för familj och sparande samt för andrahandsmarknaden och auktionernas utveckling i ett historiskt perspektiv.

E-post: kristina.lilja@ekhist.uu.se

vida medel till för att täcka efterfrågan på pengar.¹ Inte heller hade alla grupper tillgång till de kreditmöjligheter som erbjöds på den formella marknaden. Endast i mycket begränsad utsträckning gav sparbanker och affärsbanker lån till arbetare och husligt anställda. Likaså hade kvinnor sällan chans att erhålla banklån. Den dåtida lagstiftningen innebar att kvinnor, oberoende av ställning i samhället, i begränsad utsträckning själva kunde kontrollera och hantera sina ekonomiska tillgångar. Att stora delar av befolkningen stod utanför den växande finansiella marknaden uppmärksammades, både i Sverige och i andra delar av Europa.² Många hushåll behövde fortfarande vid slutet av 1800-talet täcka sina behov av pengar och de funktioner som pengar fyller, på annat sätt. Här kunde föremål fylla samma funktioner som pengar, det vill säga värdebevarare, värdebärare och betalningsmedel.

Kläder och andra textilier, såsom tyg på metervara, inredningstextiler och sänglinne, har använts som pengar. Vi vet att de hade ett högt värde under äldre tid, då det var brist på kontanter och alternativa betalningsmedel hade ett osäkert värde. Nya kläder var en stor investering och en tillgång som kunde användas vid framtida behov. De var föremål som kvinnor och även män kunde bedöma kvalitet och värde av utifrån kunskap som förvärvats genom tillverkning och tillvaratagande i hemmet.³ De var möjliga att realisera och öppnade därmed en möjlighet till kredit

1. Kristina Lilja, "The deposit market revolution in Sweden", i Anders Ögren (red.), *The Swedish financial revolution* (Basingstoke 2010) s. 41–63; Anders Ögren, "The Swedish financial revolution: An in-depth study", i Anders Ögren (red.), *The Swedish financial revolution* (Basingstoke 2010) s. 1–11; Torbjörn Engdahl & Anders Ögren, "Multiple paper monies in Sweden 1789–1903: Substitution or complementarity?", *Financial History Review* 15:1 (2008) s. 89–90.

2. Kristina Lilja, *Marknad och hushåll: Sparande och krediter i Falun 1820–1910 utifrån ett livscykelerspektiv* (Uppsala 2004) s. 146; Pernilla Jonsson, "On women's account: The finances of 'bourgeois' women's organisations in Sweden, England, Germany and Canada, 1885–1924", i Pernilla Jonsson, Joan Sangster & Silke Neunsinger (red.), *Crossing Boundaries: Women's Organizing in Europe and the Americas, 1880s–1940s* (Uppsala 2009); Aidan Hollis & Arthur Sweetman, "Microcredit in pre-famine Ireland", *Explorations in Economic History*, 35 (1998); Beverly Lemire, *The Business of Everyday Life: Gender, practice and social politics in England, c. 1600–1900* (Manchester & New York 2005) s. 20–47.

3. Lemire (2005) s. 82–105; Beverly Lemire, "Consumerism in Preindustrial and Early Industrial England: The Trade in Secondhand Clothes", *Journal of British Studies* 27:1 (1988) s. 1–24; John Styles, "Clothing the north: The supply of non-elite clothing in the eighteenth-century north of England", *Textile History* 25 (1994) s. 139–166; Alison Toplis, "A stolen garment or a reasonable purchase? The male consumer and the illicit second-hand clothing market in the first half of the 19th century", i John Stobart & Ilja van Damme (red.), *Modernity and the second-hand trade: European consumption cultures and practices, 1700–1900* (Basingstoke 2010) s. 57–72.

även för de som inte ägde fast egendom som säkerhet. Kläder och textilier utgjorde alltjämt under 1800-talet en betydande andel av hushållens sammantagna rörliga tillgångar, särskilt i mindre bemedlade hushåll. Det var också föremål som gifta kvinnor borde ha haft möjlighet att själva kontrollera. Det finns exempel på att kläder fram till början av 1800-talet användes som värdebärare och betalningsmedel. Exempelvis utgjorde de en del av de husligt anställdas lön och i en del fall betalades fattigas begravning ännu på 1870-talet med hjälp av den avlidnes kvarlämnade kläder.⁴

En förutsättning för att garderoben skulle kunna realiseras senare i livet, var att värdet på begagnade kläder upprätthölls relativt väl. Under 1800-talet skedde dock förändringar som bör ha påverkat andrahandsvärdet på textilier och kläder. Å ena sidan innebar mekaniserad produktion, snabbare modeförändringar och en övergång till mindre slitstarka textilier, såsom tunna bomullstyger, att andrahandsvärdet bör ha minskat.⁵ Dessutom kan faktorer som attitydförändringar till begagnade föremål, att man inte ville bära sådant andra hade använt och att de ansågs "smutsiga", ha inverkat negativt.⁶ Ett ökat välstånd som banade vägen för nya konsumtionsmönster och ett växande utrymme för att köpa nya kläder och textilier kan ha påverkat efterfrågan på begagnat negativt.⁷

4. Patricia Allerston, "Clothing and early modern Venetian society", *Continuity and Change* 15:3 (2000) s. 367–390; Lemire (1988) s. 1–24; Irena Turnau, *European occupational dress from the 14th to the 18th century* (Warszawa 1994). För Sverige, se exempelvis Börje Harnesk, "Patriarkalism och lönearbete: Teori och praktik under 1700- och 1800-talet", *Historisk tidskrift* (1986) s. [326]–355; Bouppteckningar från Falun & Uppsala 1873–1875, Landsarkivet i Uppsala (ULA); Marie Ulväng, *Klädeekonomi och klädkultur: Böndernas kläder i Härjedalen under 1800-talet* (Uppsala 2012) s. 127–129.

5. Jan de Vries, *The Industrious Revolution: Consumer Behavior and the Household Economy, c. 1650 to the Present* (Cambridge 2008) s. 129–133 och 147. Först med att observera denna förändring i konsumtionsmönster var Carole Shammas, *The Pre-industrial Consumer in England and America* (Oxford 1990) s. 62, men samma mönster har därefter setts i flera europeiska studier. För Sverige, se Ulväng (2012) s. 110–112 och 246.

6. Toplis (2010) s. 57 ser denna förändring i London redan 1830, medan andra har sett attitydförändring kring sekelskiftet 1900, t.ex. Susan Strasser, *Waste and want: A social history of trash* (New York 1999) s. 69–110; Carl Zimring, "Dirty work: How Hygiene and Xenophobia Marginalized the American Waste Trades, 1870–1930", *Environmental History* 9:1 (2004) s. 81 och 95–96.

7. En ökning av reallönerna i Sverige ses framför allt de sista decennierna på 1800-talet. Johan Söderberg "Long-term trends in real wages of labourers", i Rodney Edvinsson, Tor Jacobson & Daniel Waldenström (red.), *Exchange rates, prices, and wages 1277–2008* (Stockholm 2010) s. 464; Pernilla Jonsson & Leif Runefelt, "Konsumtion: Identitet, makt och livets nödtorft", i Susanna Hedenborg & Mats Morell (red.), *Sverige – en social och ekonomisk historia* (Stockholm 2006) s. 319–343.

Å andra sidan är det osäkert om den inhemska produktionen och importen kunde täcka den ökade efterfrågan, och om så inte var fallet bör det ha inneburit en fortsatt hög efterfrågan på begagnat och därmed ett stabilt värde på begagnade varor.

I Sverige fungerade under 1800-talet flera komplementära betalningsmedel av olika kvalitet parallellt, som en konsekvens av bland annat bristen på likvida medel i cirkulation.⁸ Perioder av inflation och högre risk förenad med att vissa sedlar, som exempelvis banksedlar, vars värde var beroende av att utgivaren inte kom på obestånd, kan ha inneburit att papperspengar inte alltid var att föredra. Användningen av kläder och textilier som värdebevarare och värdebärare är därmed intressant att studera, för att få kunskap om alternativa sätt att täcka behovet av pengar och krediter för olika grupper i ett samhälle på gränsen mellan traditionell och modern kapitalistisk ekonomi. Syftet med denna artikel är att diskutera behovet av alternativ till mynt och sedlar i samband med att den svenska ekonomin monetariserades och kreditmarknaden successivt moderniserades. Vi studerar i vilken utsträckning begagnade kläder och textilier fungerade som värdebevarare och värdebärare under 1800-talet. Vidare analyseras vilka konsekvenser utvecklingen kan antas ha fått för olika gruppers möjligheter att få tillgång till kontanter eller krediter under en tid då kreditmarknaden alltjämt var stängd för stora delar av befolkningen. I fokus för artikeln står kläder och textilier på en del av andrahandsmarknaden: auktioner i Västerås 1837, 1860, 1885 och 1898.

Pengar – värdebevarare, värdebärare, betalningsmedel och beräkningsenhet

Forskningen har under senare år intresserat sig för alternativa valutor som underlättar för utbyte av varor och tjänster.⁹ När Adam Smith (1723–1790) diskuterar bytesekonomi och penningekonomi tar han upp att begagnade kläder kunde användas som betalning för nya kläder eller kan bekosta mat och husrum, eller alternativt att pengar kunde fylla denna funktion. Han menade att specialisering av produktionen var en

8. Engdahl & Ögren (2008) s. 89–91. För andra exempel för Europa, se Lemire (2005) s. 88.

9. Lemire (2005) s. 86 och 90.

starkt drivande kraft för uppkomsten av pengar.¹⁰ Pengar kan, genom att fungera som ett allmänt bytesmedium, möjliggöra mer komplexa byten än vad som är fallet i en naturabaserad ekonomi.¹¹ Den klassiska bilden av värdebärare är att något används som pengar på grund av sina inneboende egenskaper. I ekonomier med avsaknad eller brist på mynt och sedlar kan emellertid andra föremål fungera som pengar. Karakteristiskt för flertalet av dessa är att de kan lagras och transporteras utan alltför höga kostnader eller värdeförlust. Det förra är centralt, då det kan finnas en önskan om att senarelägga konsumtionen.

I ekonomier utan allmänt accepterade värdebärare ökar osäkerheten och transaktionskostnaderna stiger, inte minst på grund av att värderingen av det ekonomiska bytet medför återkommande och tidskrävande förhandlingar.¹² Sammantaget leder avsaknaden av fungerande betalningsmedel till att ekonomin blir mindre effektiv och mer begränsad än nödvändigt. Även ekonomer i Smiths efterföljd har fokuserat på pengars funktion som värdebärare. De ser pengar som en typ av vara som är praktisk att använda. Pengar kan överbrygga de brister i effektivitet som byteshandel har. De gör det lättare att sätta priser samt möjliggöra jämförelser mellan olika varor och tjänster. Pengar kan alltså ses som ett smörjmedel, ett slags symbolisk värdebärare, som ökar effektiviteten i utbytet. Värderelationen i det ekonomiska bytet behöver inte längre sättas bilateralt och vara begränsad till de båda aktörernas preferenser. Pengar uppstår, enligt detta synsätt, som en konsekvens av framväxten av ett kapitalistiskt produktionssätt och marknader.¹³

Olika föremål har i olika regioner och tider fungerat som pengar, det vill säga använts som värdebevarare, värdebärare, beräkningsenhet och betalningsmedel. Några sådana exempel är framväxten av lokala alternativa valutor i Grekland under den senaste ekonomiska krisen, speciella snäckskal i vissa kustregioner i Indien, torkad fisk i Newfoundland och spik i 1700-talets Skottland.¹⁴ Det kan även finnas flera parallella värdebärare i en och samma ekonomi, såsom vadmål och fisk på 1400-talet på

10. Adam Smith, *The Wealth of Nations*, Book I, (Penn State University 2005 [1776]) kapitel I.

11. T.ex. Richard von Mises, *The Theory of money and credit* (New Haven 1953) s. 29–32 och 35–36.

12. Douglass C. North, *Institutionerna, tillväxten och välståndet* (Stockholm 1993).

13. Se diskussion i John Smithin (red.), *What is money* (Routledge 2000) s. 3–4.

14. Marianne Björklund, "Här har Grekland redan skaffat ny valuta", *Dagens Nyheter* (2012-06-17); Smith (2005 [1776]) kapitel IV.

Island, tobak och socker i 1600-talets Nordamerika, boskap, getter och kläde i Wabena i Tanganyika under tidigt 1900-tal.¹⁵ Dessa föremåls roll som pengar har emellertid ifrågasatts. De skulle alternativt kunna ses som varor som stod till buds och som efterfrågades för konsumtion.¹⁶ Detta anknyter till den undersökning som vi presenterar i denna artikel. Kläder och textilier har fungerat som värdebevarare och värdebärare, men också varit något som man ville byta till sig för att konsumera. Deras värde är av dubbel natur, de har både bruks- och bytesvärde. Det förra definierar den nytta föremålet skapar, medan det senare anger det ekonomiska värdet som det uppbringar och som kan användas för att köpa andra föremål.¹⁷

Pengar underlättar bytet på en marknad. Pengar fyller behovet av krediter och underlättar kredithantering. De kan på ett relativt funktionellt sätt hantera ett behov av att byta existerande föremål mot framtida eller avlägsna sådana. Försäljning och köp kan därmed bli mer oberoende av varandra.¹⁸

Den traditionella synen är att naturahandel ersätts med föremål som värdebärare. Ett föremåls inneboende egenskaper och i vilken mån aktörer på en marknad specialiserar sig på föremålet, bestämmer om det används som bytesmedel. De klassiska och tidiga neoklassiska ekonomerna ansåg att vissa föremål kommer att fungera som pengar beror i hög grad på om de är möjliga att avsätta och deras värde är allmänt accepterat. Detta är i sin tur beroende av att föremålets värde är någorlunda stabilt, att allmänheten visar en vilja att hålla föremålen och att de finns i tillräcklig mängd i cirkulation för att underlätta de ekonomiska bytena. Gradvis kommer vissa föremål allmänt att erkännas som bytesmedel.¹⁹

Under 1900-talet har det vuxit fram en alternativ tolkning av vad pengar är. Uppkomsten av pengar ses inte som en konsekvens av, utan snarare som en förutsättning för, en kapitalistisk tillväxt. I fokus är

15. A. Hingston Quiggin, *A Survey of primitive money: The beginning of currency* (New York 1949).

16. Se diskussion refererad i Alfred Mitchell-Innes, "What is money?" *The Banking Law Journal* (May 1913) s. 378.

17. Smith (2005 [1776]) kapitel IV.

18. Mises (1953) s. 34–35.

19. Se exempelvis Karl Menger, "On the origin of money", *Economic Journal* 2 (1892) s. 239–255; Mises (1953) s. 32.

pengars funktion som beräkningsenhet och behovet av krediter.²⁰ Pengar blir synonymt med krediter. Krediten är därför högst central i ekonomin. Därtill möjliggör skuldsedeln en effektiv handel, då pengar eller andra former av värdebärare inte fysiskt behöver närvara vid varje ekonomisk transaktion.²¹ I vilken utsträckning mynt och sedlar eller skuldbevis används beror främst på hur stor kretsen är som accepterar dessa som betalningsmedel.²² Pengar är därmed en social konstruktion: "the social relation of the promise to pay".²³ Ett föremål eller dess symbol blir "pengar" genom att den blir legitim och sanktionerad i sitt sociala sammanhang. Viljan att godta ett föremål, varupengar eller fiat-valuta påverkas i hög grad av om andra är villiga att acceptera denna som värdebärare. Det krävs en läroprocess hos aktörerna.²⁴ Den blir även beroende av hierarkiska maktrelationer: "those who counts decide what does count".²⁵ Då pengar inte har något inneboende ekonomiskt värde förutsätter de många gånger en organisation och infrastruktur. Inte minst institutionerna har här en avgörande betydelse för utvecklingen.²⁶

Figur 1 illustrerar de funktioner som pengar fyller: värdebevarare, värdebärare, beräkningsenhet och betalningsmedel. Föremål kan fylla en eller flera av dessa funktioner. Begagnade kläder och textilier kan vara värdebevarare om det finns en tro på att värdet kan upprätthållas även i framtiden. Värdebärare underlättar för handel, används regelbundet i utbyte mot varor och tjänster eller för att reglera skuld. Begagnade kläder och textilier är i så fall tillgångar som accepteras för byten till kontanter eller krediter, vilka kan användas för konsumtion av nya varor och tjänster, eller för att betala skulder.

20. Geoffrey Ingham, "Babylonian madness: On the historical and sociological origins of money", i John Smithin (red.), *What is money* (Abingdon 2000) s. 17; Randall Wright, "Search, evolution and money", *Journal of Economic Dynamics and Control* 19 (1995) s. 181–206.

21. Mitchell-Innes (1913) s. 391–393.

22. Simmel (1978 [1907]) s. 174–79 enligt Ingham (2000) s. 22.

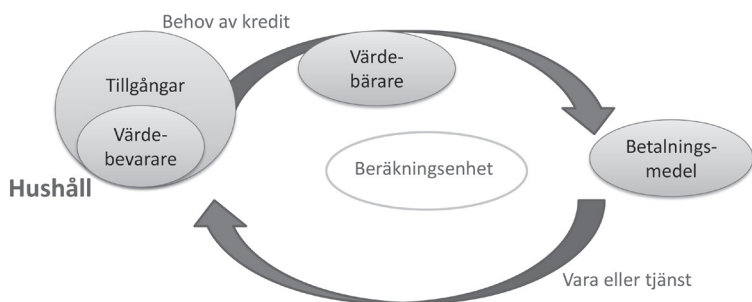
23. Se sammanfattning av diskussion i Ingham (2000) s. 17–19.

24. Menger (1892). Om läroprocess i samband med "fiat money" se Guo Ying Luo, "Evolutionary Foundations of Equilibria in Irrational Markets", *Studies in Economic Theory* 28 (2012) s. 157–181; Nubohiro Kiyotaki & Randall Wright, "On Money as a Medium of Exchange", *The Journal of Political Economy* 97:4 (1989) s. 927–954.

25. Ingham (2000) s. 22.

26. Mitchell-Innes (1913); John F. Henry, "The social origins of money: The case of Egypt", i L. Randall Wray & Edward Elger (red.) *Credit and state theories of money: The contributions of A. Mitchell Innes* (Northampton Mass. 2004) s. 79–98.

FIGUR 1: Modell över "pengars" olika funktioner

Källa: Fritt efter Glenn P. Hubbard & Anthony P. O'Brien, *Money in the Financial System* (Upper Saddle River 2005) s. 14.

Vi vill pröva om kläder och textilier kan ses som värdebevarare och värdebärare i Sverige på 1800-talet. I stället för att främst se dessa föremål som varor i sig, som är attraktiva för konsumtion och som har ett bruksvärde, fokuserar vi här på bytesvärde och deras funktion som realiserbar tillgång vid behov av krediter.

Metod och avgränsningar

Genom att studera auktionsförsäljningar under 1800-talet är det möjligt att analysera begagnade kläders och textiliers betydelse som värdebevarare och värdebärare. Västerås har valts för att staden liksom många andra svenska städer genomgick en snabb utveckling och industrialisering under 1800-talets sista decennier. Befolkningen ökade med cirka 30 procent under seklets första hälft, för att under andra hälften mer än trefaldigas. År 1900 uppgick antalet invånare i staden till 12 000, vilket utgjorde drygt 8 procent av befolkningen i länet.²⁷ Till stor del berodde den kraftiga befolkningstillväxten på inflyttning till den växande industrin och handeln i staden. Västerås var stiftsstad och administrativt centrum. Staden hade bland annat på grund av sitt läge goda transportvägar och var sedan länge en viktig nod för handel mellan Bergslagen och Stockholm. Näringsstrukturen var emellertid relativt konstant fram till

27. Lars Nilsson, *Historisk tätortstatistik. Del 1: Folkmängden i administrativa tätorter 1800–1970* (Stockholm 1992) s. 14 och 21; *Historisk statistik för Sverige: Del I. Befolkningen* (Stockholm 1969).

dess att järnvägen etablerades på 1870-talet och industrialiseringen tog fart.²⁸

De nedslagsår som studeras är 1837, 1860, 1885 och 1898. Åren har valts eftersom de inkluderar såväl förändringar inom textilindustrin som kreditmarknaden. Under första hälften av 1800-talet gjorde nya kvaliteter och vävnadsslag sitt intåg på den svenska marknaden. I Sverige mekaniserades spånanden under de första decennierna på 1800-talet, men mekaniseringen av vävnaden fick sitt genombrott först i slutet av 1850-talet. Kring 1880 etablerades mekaniserade skjort- och trikåfabriker och introduktionen av tillverkning av cellulosapapper förändrade efterfrågan på lump. Vid seklets slut hade en institutionaliserad kredit- och finansmarknad vuxit fram. Sverige stod på randen till det moderna industri- och konsumtionssamhället. Nedslagsåren har i ett andra steg valts utifrån tillgång till källmaterial och för att undvika extremår. Relaterat till den långsiktiga trenden under 1800-talet så ligger 1837 före den ekonomiska tillväxten tar fart vid mitten av seklet. Åren 1860 och början av 1880-talet är den ekonomiska aktiviteten hög. Perioden från slutet av 1870-talet och fram till början av 1890-talet karakteriseras av fallande priser och nedgång i konjunkturen, vilka setts som ett uttryck för den "långa depressionen" också i Sverige. Denna negativa bild har dock ifrågasatts.²⁹ Västerås genomgick en snabb omvandling till industristad under 1800-talets sista decennier. Från tiden runt 1890 ökade antalet arbetstillfällen inom hantverk och industri mycket kraftigt.³⁰ Den snabba ekonomiska tillväxten i staden illustreras av att andelen skattskyldiga män över 21 år steg från drygt 40 procent 1890 till 87 procent 1900.³¹

Andrahandsmarknaden för kläder och textilier undersöks via ett segment av marknaden: auktioner. Genom att studera föremålens gångbarhet som värdebevarare och värdebärare beräknas deras andel och värde av den totala försäljningen under nedslagsåren. Sålda kläder och textilier har, både vad gäller antal, kvalitet och värde, noga registrerats i en databas och ställts i relation till det totala värdet försålt lösöre. Vår

28. Sigvard Montelius, *Västerås genom tiderna: Del III. Metropol i Mälardalen* (Västerås 1993) s. 152, 412, 415, 592 och 657.

29. Lennart Schön, *En modern ekonomisk historia: Tillväxt och omvandling under två sekel* (Stockholm 1991) s. 191.

30. BiSOS D. Fabriker och manufakturer 1830–1900. SCB.

31. Skattskyldig var man om den taxerade inkomsten översteg 500 kr. Bo Öhngren, *Folk i rörelse* (Uppsala 1974) s. 149.

undersökning inkluderar inte försäljning av fastigheter eller gröda på rot, trots att de förekom på auktionerna. Samtliga belopp har omräknats till fast pris med hjälp av konsumtionsprisindex (KPI) med basår 1914.³² Prisuppgifterna är omräknade till kronor.³³ Därmed underlättas jämförelser mellan nedslagsåren och analysen av prisförändring över tid.

Utvecklingen av andrahandsvärdena på kläder och textilier studeras utifrån värdet på de vanligaste förekommande föremålen under nedslagsåren. För att studera hur värdet utvecklades i förhållande till nytillverkat och för att urskilja ett eventuellt brott i värdeutvecklingen, jämförs uppgifter för begagnat med nypriset på de vanligaste vävnadslagen, det vill säga ylle-, linne- och bomullstyger. Uppgifterna för ylle- och linnetyger representeras av vadmal och allmogevävd linneväv hämtat från Jörbergs prisserie för Älvsborgs län, i vilken det finns uppgifter om pris för båda vävnadsslagen under hela undersökningsperioden.³⁴ Bomullstyg representeras av domestik, där marknaden var integrerad redan vid slutet av 1850-talet.³⁵ Priserna som presenteras här kommer från tillverkningen vid Strömsbro bomullsväveri i Gävle.³⁶

För att kunna urskilja vilka socioekonomiska grupper som sålde på auktionerna har vi studerat de yrkestitlar och uppgifter om civilstånd som antecknats. I de fall titel saknas har adresskalendrar, Kommerskollegii årsberättelser över fabriker, hantverk och handlare, och i viss mån mantalslängder använts för kompletteringar. Uppgifterna har kodats utifrån en modifiering av Hans Normans socioekonomiska indelning, som främst grundas på yrkestitlar.³⁷ Den är lämplig eftersom den utgår från en liknande stadsmiljö som Västerås under 1800-talet. Vi är dock väl medvetna om att denna typ av indelningar inte helt och fullt

32. KPI. Rodney Edvinsson & Johan Söderberg, "The evolution of Swedish consumer prices 1290–2008", i Edvinsson, Jacobson & Waldenström (red.) (2010) s. 447.

33. 1 Krona = 1 Riksdaler riksmünt, 1 riksdaler banco = 1,5 riksdaler riksmünt/48 specie, 12 runestycken. Rodney Edvinsson, "Swedish monetary standards in a historical perspective", i Rodney Edvinsson, Tor Jacobson & Daniel Waldenström (red.), *Exchange rates, prices, and wages 1277–2008* (Stockholm 2010) s. 47.

34. Lennart Jörberg, *A History of prices in Sweden 1732–1914: Volume one* (Lund 1972) s. 449–453 och 456–457.

35. Pernilla Jonsson, *Marknadens väv: Svenska mekaniserade bomullsväverier i distribution och försäljning 1850–1875* (Uppsala 2000) s. 146–148.

36. Årsberättelser fabriker 1850–1890, Kommerskollegium, Kammarkontoret, Riksarkivet.

37. Hans Norman, *Från Bergslagen till Nordamerika* (Uppsala 1974) s. 325–330. I förhållande till Norman har vi fler inom grupp 2, då vi utgått från vilka som krävde burskap före näringsfrihetsreformerna 1846 och 1864.

fångar individernas sociala och ekonomiska ställning i lokalsamhället. Ytterligare problem uppstår vid kodning av kvinnor. Dessa har många gånger varken en egen eller makes yrkestitel angiven i källmaterialet. Här används Sten Carlsson tolkning av titlar såsom exempelvis mamsell, madam, fru och fröken.³⁸ Eftersom det inte har gått att göra en lika specifik indelning som Norman använder, så har vi valt att endast använda fyra socioekonomiska grupper: 1) Storföretagare, högre tjänstemän och akademiker, 2) Handlare, hantverksmästare och lägre tjänstemän, även bönder, 3) Yrkesutbildande arbetare, gesäller och lärlingar, och 4) Arbetare i övrigt och husligt anställda (se bilaga, tabell 1).

För att kunna diskutera kläder och textilier som värdebevarare och värdebärare behandlas även förekomsten av kontanter och andra alternativ till pengar bland bredare befolkningsskikt. Detta görs genom att studera kontanter, fordringar och finansiella tillgångar bland hantverkare, arbetare och husligt anställda – grupperna 3 och 4 – då dessa utgjorde majoriteten av stadsbefolkningen. Grupperna kan antas ha haft mindre tillgång till kontanter än andra samhällsgrupper.

Källmaterial och källkritik

Källmaterialet består av protokoll från samtliga bevarade auktioner i Västerås under nedslagsåren. Därtill används bouppteckningsmaterial för att skatta förekomsten av kontanter bland hushållen i mellansvenska städer. Här jämförs Sigvard Montelius uppgifter för Västerås 1840–1859 med beräkningar utifrån Eskilstuna, Falun och Uppsala 1820–1825, 1870–1875 och 1900–1905.³⁹ Kontanter tillhör det slag av tillgång som enkelt kan ha blivit undanplockade före bouppteckningstillfället och därför ska uppgifterna ses som ett troligt minimum.

Begagnade kläder och textilier såldes på olika marknader, alltifrån privatpersoners försäljningar av enstaka klädesplagg till klädmäklare och auktionsförsäljning. Vi har valt den senare eftersom den gör det möjligt att komma åt försäljningen av större mängder kläder och textilier. I Västerås ger auktionsprotokollen även möjlighet att från tidigt 1880-tal fånga försäljningen av pantsatta föremål och därmed indikationer på alternativa sätt att realisera värdet av kläder och textilier.

38. Sten Carlsson, *Fröknar, mamseller, jungfrur och pigor* (Stockholm 1977) t.ex. s. 16.

39. De senare uppgifterna har samlats in av Dan Bäcklund och Kristina Lilja inom projektet "Familjers sparande i ett livsrytmsperspektiv".

Auktionerna hade i äldre tid en viktig funktion som växlingsplats där föremål byttes mot pengar. De fungerade som en form av finansiella instrument, särskilt vad gäller försäljningen av insatta varor.⁴⁰ Auktionsförfarandet är ett mycket gammalt och beprövat sätt att nå maximalt pris för föremål på en marknad med hjälp av budgivning och ett auktionsverk fanns i Västerås redan 1720.⁴¹ Auktionerna var under det långa 1800-talet en marknadsplats där främst begagnade föremål av olika slag såldes, där även klädmäklare ofta införskaffade varor. Föremålen såldes genom stigande budgivning i öppen konkurrens, där den som bjudit högst fick köpa varan. Eftersom köparna kunde se och granska föremålens kvalitet bör prissättningen överensstämma med köparens bedömning av vad den som mest ville betala. På så sätt kan auktionerna ses som förhållandevis riskfria för köparen. Samtidigt får säljaren i genomsnitt ett högre pris. I förhållande till teorin kompliceras dock prisbildningen av att samma köpare i lokalsamhället kan förväntas ha mötts vid upprepade tillfällen och lärt känna varandras preferenser och riskbenägenhet.⁴²

Auktionerna användes alltså för att sälja ut sterbhus, men enskilda individer, institutioner och företag kunde också lämna in varor för försäljning. Även handelsmän sålde på 1800-talets auktioner för att få likviditet, undvika kostnader för lagring och transport samt få tillgång till varor, som kunde säljas vidare på andra marknader.⁴³ Det innebär att allt från väl nötta tillgångar efter avlidna, till nyproducerade varor ur handlares konkurslager eller föremål som lämnades in därför att säljaren

40. Jaser Abbas, "Auctioning as financial instrument: Alternative strategies in overcoming economic hardship in Malmö, 1840–1870", masteruppsats, School of Economics and Management (Lund 2014).

41. Auktionsförsäljningar av mer organiserad karaktär fanns i Sverige sedan åtminstone 1660-talet och 1674 inrättades Stockholms auktionsverk. Auktionsverkets förordning fastställde tydligt hur försäljningarna skulle organiseras, bokföras och föremålen betalas. Syftet var att etablera en marknad där pantade säkerheter kunde omsättas och där, konkurs- liksom sterbhusförsäljningar kunde genomföras. Förordningen användes av de många auktionsverk som bildades runt om i de svenska städerna. Sofia Murhem, Göran Ulväng & Kristina Lilja, "Auktioner etableras och sprids" i Göran Ulväng, Sofia Murhem & Kristina Lilja (red.), *Den glömda konsumtionen: Auktionshandel under 1700- och 1800-talen i Sverige* (Uppsala 2013) s. 29–41.

42. Paul R. Milgrom & Robert J. Weber, "A Theory of Auctions and Competitive Bidding", *Econometrica* 50:5 (1982) s. 1089–1122; Paul Klempner, "Auction Theory: A Guide to the Literature", *Journal of Economic Surveys* 13:3 (1999) s. 227–283.

43. Göran Ulväng, Kristina Lilja & Sofia Murhem, "Utgångspunkter, frågor och avgränsningar", i Ulväng, Murhem & Lilja (red.) (2013) s. 102; Fredrik Sandgren, "För allt vad heligt är skicka ej mer spannmål: Spannmålshandel i Norrköping vid 1800-talets början", i Gudrun Andersson et al (red.), *Kommers: Historiska handelsformer i Norden under 1700- och 1800-talen* (Uppsala 2010) s. 264–268; Ira Cohen, "The Auction System in the Port of New York", *The Business History Review* 45:4 (1971) s. 504.

var i behov av pengar och trodde att de kunde inbringa ett särskilt bra pris. Det kan ha rört sig om föremål, som säljaren inte längre behövde eller inte längre kunde förvara. En annan anledning kan ha varit att de fungerade som värdebevarare och värdebärare, som användes vid ekonomiska svårigheter.⁴⁴ Det är dessa insatta föremål som vi är särskilt intresserade av att analysera i denna artikel eftersom de av en eller annan anledning hade valts ut för försäljning.

I auktionsprotokollen är varje föremål noga noterat till försäljningspris, när betalning senast skulle ske och eventuell kontantbetalning. Därtill namngavs säljare och köpare. Många gånger angavs även titel och för kvinnor civilstånd samt ibland hemadress.

Fördelen med att studera protokoll är att de anger marknadspriset på de föremål som säljs, inte ett uppskattat värde såsom är fallet i bo-uppteckningar. De ger även en möjlighet att analysera skillnader i värde mellan föremål från avlidna personer som såldes via auktioner och de från ekonomiskt aktiva individer som valde att sätta in föremål till försäljning. En nackdel med materialet är att det inte säkert går att urskilja föremålens kvalitet då beskrivningar av detta slag kan saknas eller helt enkelt är rudimentära. Det är inte heller möjligt att säkert fastställa om förändringar i värde är en effekt av förändringar i kvalitet, grad av slitage eller i mode. Den genomsnittliga prisutvecklingen för slaget av föremål får ses som en grov uppskattning. Längre värderades begagnade föremål utifrån materialens kvaliteter och hantverket, medan utseendet troligtvis blev mer och mer viktigt för bedömningen i slutet av 1800-talet.⁴⁵ Gränsen för om ett föremål var nytt eller begagnat var dock flytande och bestämdes främst av dess skick.⁴⁶ Före 1864 års handelsförordningar var inte begagnathandeln reglerad i samma omfattning som annan handel, men det var illegalt för klädeshandlare att sälja både nytt och begagnat.⁴⁷ Först 1918 reglerades begagnathandeln.⁴⁸

44. Abbas (2014).

45. Stana Nenadic "Middle-rank Consumers and Domestic Culture in Edinburgh and Glasgow 1720–1840", *Past and Present* 145 (1994) s. 135–139; Lemire (2005) s. 97–99.

46. Martin Wottle, "What's new? Legal discourse on Second-hand goods in early nineteenth-century Stockholm", i John Stobart & Ilja van Damme (red.), *Modernity and the second-hand trade: European consumption cultures and practices, 1700–1900* (Basingstoke 2010a) s. 19–36; Martin Wottle, "Detaljhandel med kläder och tyger, 1734–1834", i Klas Nyberg (red.), *Till salu: Stockholms textila handel och manufaktur 1722–1846* (Stockholm 2010b) s. 125.

47. Wottle (2010a) s. 19–36; (2010b).

48. Ylva Sjöstrand, *Stadens sopor. Tillvaratagande, förbränning och tippning i Stockholm 1900–1975* (Stockholm 2014).

Materialet är inte komplett för alla nedslagsår. Som framgår av tabell 1 så är 1885 inte helt jämförbart med övriga nedslagsår, då källmaterialet endast täcker årets första fyra månaderna. Trots detta används materialet för att studera försäljning och priser, eftersom de huvudsakliga resultaten inte skiljer sig från om man tar hela nedslagsåren och jämför dem med försäljningen under månaderna januari–april samtliga nedslagsår.⁴⁹ Vi kan därmed dra slutsatsen att försäljningen av vissa föremål 1885, som till exempel sommar- och överrockar, inte var över- eller underrepresenterade i det bevarade materialet från detta år. Det finns därför ingen anledning att tro att resultatet skulle bli annorlunda om källmaterial varit bevarat för hela året. Liknande resonemang har förts för år 1898, där källmaterialet endast sträcker sig till slutet av oktober. Av tabell 1 framgår att totalt nästan 440 auktionsförsäljningar ingår i studien.⁵⁰ På merparten såldes kläder och textilier; totalt drygt 6 000 poster.

TABELL 1: *Auktioner i Västerås 1837, 1860, 1885 och 1898*

	1837	1860	1885	1898
Antal auktionsförsäljningar	121	164	79	74
Antal poster textilier/kläder	2 158	1 099	1 060	1 912
Period	jan.–dec.	jan.–dec.	jan.–april	jan.–okt.

Källa: Bevarade auktionsprotokoll från Västerås 1837, 1860, 1885 och 1898. Västerås auktionsskammars arkiv, Protokoll, Landsarkivet Uppsala (ULA).

Förekomst av kontanter

Det tidiga 1800-talet karakteriserades av en låg grad av monetarisering. Tillgången på pengar ökade efter det att silvermyntfoten införts 1834 med i genomsnitt 1,7 procent årligen fram till slutet av 1860-talet. Utvecklingen varierade dock kraftigt över tid och tillgången på betalningsmedel var begränsad. Det verkliga genombrottet kom först kring 1870. Från denna tid uppgick den årliga tillväxten på likvida medel i

49. Samtliga nedslagsårs försäljningspriser på rockar, byxor, klänningar, sjalar och lakan har studerats för perioden januari och april. Se bilaga, tabell 2.

50. Antalet auktioner under nedslagsåren var färre än de i Stockholm årligen, men fler än antalet per år i Enköping. Göran Ulväng, "Auktioner i stad och på landsbygd", i Ulväng, Murhem & Lilja (red.) (2013) s. 66 och 73.

cirkulation till 4,6 procent fram till 1913.⁵¹ Parallellt växte den finansiella sektorn i stort och allt mer pengar placerades inom det svenska spar- och kreditväsendet. Ett nät av banker växte fram i de svenska städerna från 1820-talet och framför allt under seklets sista decennier.⁵² Möjligheterna att erhålla krediter inom den finansiella sektorn var emellertid allttjämt vid sekelskiftet 1900 i stort begränsade och förutsatte någon form av egendom, såsom fastigheter, som säkerhet eller pant, eller en borgensförbindelse av något slag.⁵³ För de individer som inte hade denna möjlighet, eller för de som endast hade ett behov av att få mindre krediter, kunde föremål pantsättas eller säljas. Bristen på betalningsmedel i form av kontanter bland allmänheten anses ha avhjälpits till viss del i slutet av 1800-talet,⁵⁴ och om så var fallet undersöks i detta avsnitt.

Av tabell 2 framgår, utifrån bouppteckningsmaterial från tre mellan-svenska städer under 1800- och det tidiga 1900-talet, att allt fler arbetar- och hantverkarhushåll hade kontanter vid dödstillfället. Uppgifter från Västerås vid 1800-talets mitt visar att kontanter förekom bland cirka en fjärdedel av samtliga boupptecknade,⁵⁵ vilket överensstämmer mycket väl med resultatet (se tabell 2). Med tanke på den låga bouppteckningsgraden och att hushållen hör till de som hade tillgångar, och därför var aktuella att bouppteckna, kan vi utgå från att kontanter var än mer ovanliga bland hushåll i allmänhet. Troligtvis var dock de lokala variationerna stora mellan olika delar av Sverige, liksom mellan stad och landsbygd. På landsbygden utanför exempelvis Enköping fanns nästan aldrig kontanter i bouppteckningarna allttjämt 1870.⁵⁶

Inte bara tillgången på likvida medel utan även förutsättningarna att kunna spara samt att erhålla kredit är, som nämnts ovan, avgörande för hushållens ekonomiska villkor. Som framgår av tabell 2 hade allt

51. Med detta menas insättningar i banksektorn, men också pengar i cirkulation. Ögren (2010) s. 7–8.

52. Pernilla Jonsson & Fredrik Sandgren, "Städer som förmedlande länk i svensk industrialisering", i Christer Ahlberger & Pia Lundqvist (red.) *Varans vägar och världar: Handel och konsumtion i Skandinavien ca 1600–1900* (Göteborg 2007) s. 34.

53. Tom Petersson, *Framväxten av ett lokalt banksystem: Oppunda sparbank, Södermanlands enskilda bank och stationssamhället Katrineholm 1850–1916* (Uppsala 2001) s. 157–179; Hilda Hellgren, *Fasta förbindelser: En studie av låntagare i sparbanken och informella kreditgivare i Sala 1860–1910* (Uppsala 2003) s. 135–160.

54. Engdahl & Ögren (2008).

55. Montelius (1993) s. 571.

56. Marja Erikson, Ekonomisk-historiska institutionen, Uppsala universitet, pågående forskning.

fler av arbetar- och hantverkarhushållen finansiella tillgångar i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Liknande resultat för befolkningen som helhet har påvisats för andra delar av Sverige.⁵⁷ Att kunna spara ett överskott som kunde avhjälpa inkomstbortfall i samband med sjukdom, arbetslöshet eller ålderdom förefaller ha blivit verklighet för arbetare i allmänhet först i samband med den positiva reallöneutvecklingen 1880–1913.⁵⁸ Det var alltså först vid denna tid som majoriteten av landets invånare kan ha haft möjlighet att spara och på detta sätt "investera i framtiden".

Av tabell 2 framgår att utestående fordringar alltså levde kvar i mycket stor utsträckning bland hushållen i mellansvenska städer vid sekelskiftet 1900. Dessa skuldrelationer mellan individer var vanliga i alla sociala skikt.⁵⁹ Auktionsprotokoll från 1860 visar att "osäkra och tvistiga" fordringar efter hantverkare som gått i konkurs såldes. Fordringarna förefaller i dessa fall ha varit högrisktillgångar och såldes för en bråkdel av det redovisade värdet. Även 1885 förefaller fordringar ha sålts på auktionerna i Västerås.⁶⁰ Källmaterialet visar att fordringar var en alternativ tillgång, men innebar samtidigt en hög risk.

Undersökningen visar att kontantbetalningar successivt blev vanligare, men fortfarande vid slutet av 1890-talet hade kontanter inte slagit igenom som betalningsmedel. Kontantbetalningarna utgjorde vid försäljningen av kläder och textilier 1 procent 1837, 3 procent 1860, 9 procent 1885 och 11 procent 1898.⁶¹ Om inte betalningen skedde kontant fick köparna en kredit, och säljaren en fordran, på auktionskammaren. År 1837 var krediten vanligen på tre månader, men upp till mer än sju månaders kredit förekom. Vid varje försäljning angavs när betalningen

57. T.ex. Håkan Lindgren, "The modernization of Swedish credit markets, 1840–1905: Evidence from probate records", *Journal of Economic History* 62:3 (2002) s. 810–832; Lilja (2004) s. 86–98.

58. Kristina Lilja & Dan Bäcklund, "To depend on one's children or to depend on oneself: Savings for old-age and children's impact on wealth", *The History of the family* (2013) s. 510–532; Dan Bäcklund & Kristina Lilja, "Variation och förnyelse: Arbetarsparandet i Sverige 1870–1914", *Historisk tidskrift* 134:4 (2014) s. 615–646; Kristina Lilja & Dan Bäcklund "Savings banks and their importance for working-class saving during the industrialisation period in Sweden, *Financial History Review* (inskickad).

59. Lilja (2004) s. 86–93.

60. De två försäljningarna uppgick till knappt 6 respektive 13 % av värdet. Auktionsprotokoll från Västerås 1860 och 1885, Västerås auktionskammarers arkiv, Protokoll (ULA).

61. Auktionsprotokoll från Västerås 1837, 1860, 1885 och 1898, Västerås auktionskammarers arkiv, Protokoll (ULA). I Stockholm förekom inte kontantköp på auktionerna 1870, medan de utgjorde 2 % av köpen 1810 och 1870 samt 6 % 1900 i Enköping. (Ulväng 2013) s. 63 och 71.

TABELL 2: *Finansiella tillgångar hos arbetare och hantverkare i Eskilstuna, Falun och Uppsala 1820–1825, 1870–1875 och 1900–1905, i procent och antal*

	1820–1825	1870–1875	1900–1905
Konter, %	10	25	37
Fordringar**, %	22	27	22
Andra finansiella tillgångar*, %	0	30	59
Antal bouppteckningar	300	659	1 024
Bouppteckningsgrad, %	36	45	45

Källa: Bouppteckningar, Död- och begravningsböcker, för Eskilstuna, Falun och Uppsala 1820–1825, 1870–1875 samt 1900–1905 (ULA).

Anm.: *tillgångar i någon form av sparinrättning såsom sjuk- och begravningskassor, sparbanker, affärsbanker eller liv- och kapitalförsäkringar. **Säkra såväl som osäkra fordringar inkluderas. Fordringar kunde vara av många olika slag såsom lönefordran, utlånat kapital, fordran på försäld egendom/försäljning och innestående arv. Uppgifter insamlade av Dan Bäcklund och Kristina Lilja inom projektet "Familiers sparande i ett livscykelperspektiv".

skulle vara gjord och detta kunde variera mellan försäljningar vid samma auktionstillfälle. Auktionisten reglerade köpet med hjälp av en skuldsedel, där försäljnings- och betalningsdatum antecknades samt vem som skulle betala respektive få betalt. Detta system fortsatte i stor sett fram till slutet av seklet, men kredittiden formaliserades. År 1860 var den genomsnittliga kredittiden knappt två månader och betalning gjordes den första i månaden. År 1898 var kredittiden alltid fyra månader om inte varan betalades kontant. Skuldsedeln som auktionisten upprättat vid försäljningstillfället blev alltså ett löfte om en kommande betalning.⁶² Detta innebär att säljaren var hänvisad till skuldsedeln för att under mellantiden täcka sitt behov av krediter. Fördelen med andrahandsmarknaden bör därmed i detta sammanhang ha varit att den ökade likviditeten i lokalsamhället och bidrog till en effektiv prisbildning genom budgivning. Systemet skapade emellertid svårigheter för auktionisten. Frekvent uppstod problem med att få köparna att betala för de föremål de ropat in och det förekom att mindre auktionsfirmor gick omkull.⁶³

62. Auktionsprotokoll från Västerås 1837, 1860, 1885 och 1898, Västerås auktionskammarers arkiv, Protokoll, kassaböcker samt huvudböcker (ULA). Kredittiderna var 1837 i genomsnitt 3,1 månader (1:a kvartil 2,09, median 3,07, 3:e kvartil 3,70), 1860 1,9 månader (1:a kvartil 1,53, median 1,9, 3:e kvartil 2,3). Kredittiden varierade lokalt, men uppgick vanligtvis till mellan två till nio månader under 1800-talet. Ulväng (2013) s. 71 och 78.

63. Flera försök till att skärpa upp betalningskravet genomfördes under 1800-talet. Ulväng (2013) s. 71.

Försäljningarna förefaller alltjämt vid seklets slut följa årstidsväxlingarna och jordbruksårets kreditbehov. Nästan samtliga insatta kläder och textilier såldes under månaderna mars–april och september–oktober. Det var även då som pantbankerna valde att sälja av icke uthämtade pantade kläder och textilier. Försäljningstopparna överensstämmer relativt väl med den cyklicitet som tidigare påvisats för regleringar av skulder och auktionsförsäljningar i andra städer. För att undvika många betalningar och de mest intensiva perioderna justerades kreditrelationerna under de lugnare delarna av året.⁶⁴ Mönstret anknyter till jordbruksåret och traditionen att genomföra betalningar, "göra räkning", i samband med Mikaelsmäss den 29 september. De tidiga vårmånaderna skulle indikera att de ekonomiska tillgångarna tagit slut under vinterhalvåret och att man därför var i behov av att skaffa nya krediter inför sommarhalvåret.⁶⁵ När det gäller just kläder kan variationen i försäljningen även ha berott på att man valde att sälja av "säsongskläder" som behövde lagras och/eller som man inte hade utrymme att förvara.

Begagnade kläders och textiliers värde

En viktig faktor för att begagnade kläder och textilier ska fungera som värdebevarare och värdebärare är att det finns ett förtroende för att de har ett relativt beständigt värde. Så länge värdet på föremålen är förhållandevis stabilt och varan "homogen", vilket innebär att dess egenskaper och kvalitet är kända, fungerar föremålet, enligt de klassiska ekonomerna, utmärkt som pengar. Vad gäller kläder och textilier var det föremål vars kvalitet och värde var under förändring. Bomullen, mindre slitstark än ylle- och linnevävnader, slog igenom under första hälften av 1800-talet och blev med tiden det dominerande textilslaget. Mellan 1850 och 1875 ökade tillverkningen tjugo gånger. Fram till slutet av 1840-talet var utvecklingen främst en effekt av sjunkande priser i och med mekaniseringen av spånad och vävning, därefter var den efterfrågedriven.⁶⁶ Färdigsydda och maskinsydda kläder blev vanligare. Ångdrivna

64. Ulväng (2013) s. 72; Engdahl & Ögren (2008) s. 86–87.

65. Lån upptogs vanligtvis under våren när de egna spannmålsförråden tagit slut. Börje Hanssen, *Österlen: En studie över social-antropologiska sammanhang under 1600–1700-talen i sydöstra Skåne* (Stockholm 1952) s. 105; Anders Perlinge, *Sockenbankirerna: Kreditrelationer och tidig bankverksamhet, Vånga socken i Skåne 1840–1900* (Stockholm 2005) s. 31–32; Ulväng (2013) s. 72 och 82–84; Abbas (2014) s. 36–41.

66. Lennart Schön, *Från hantverk till fabriksindustri: Svensk textiltillverkning 1820–1870* (Lund 1979) s. 43–44 och 57–58, 123; Jonsson (2000) s. 63–64.

symaskiner bidrog till massproduktion av skjortor på flera platser i Sverige på 1870-talet. Då var det också möjligt för män att köpa en nästan komplett färdigsydd uppsättning kläder medan det dröjde längre innan tillverkningen av kläder för kvinnor mekaniserats.⁶⁷ Nya kvaliteter och ny teknik innebar många gånger sämre hållbarhet. Utvecklingen gjorde att begagnade föremål av detta slag blev mer heterogena, vilket bör ha påverkat i vilken utsträckning de kunde användas som värdebevarare och värdebärare. I detta avsnitt undersöks hur andrahandsvärdet på kläder och textilier utvecklades över tid i relation till nytillverkade ylle-, linne- och bomullsvävnader.

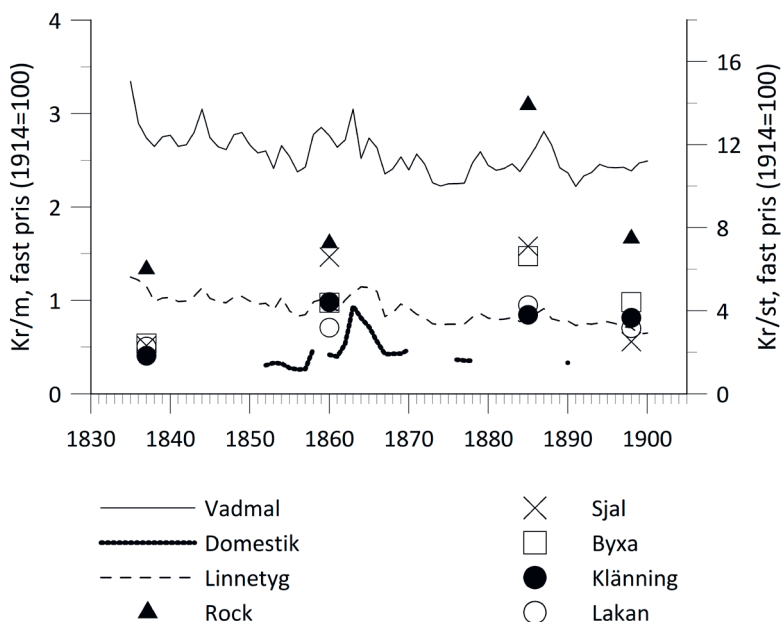
Anmärkningsvärt är att trots mekanisering och att den billigare bomullen ersatte dyrare och hållbarare linne- och ylleyger låg andrahandsvärdet stabilt eller ökade mellan 1837 och 1885. Först mellan 1885 och 1898 ses ett brott som innebär att värdet på andrahandsmarknaden minskade trots att priset på nya vävnader var relativt stabilt. Av figur 2 framgår att priset på några av de vanligaste förekommande kläderna på andrahandsmarknaden var högre 1885 än tidigare år. En generell nedgång i priset på begagnat ses först under 1800-talets sista decennium, då värdet återgår till samma nivåer som tidigare under seklet. Mellan 1885 och 1898 hade de studerade föremålens försäljningspris i vissa fall mer än halverats (se bilaga, tabell 2). Mest sjönk andrahandsvärdet på sjalar, rockar och byxor. Priset på klänningar sjönk redan från 1860-talet. Detta kan vara en effekt av att enklare kvaliteter av exempelvis bomull slog igenom tidigare i kvinnornas garderob.⁶⁸ Det bör ha inneburit ett lägre andrahandsvärde och därmed ha fungerat sämre som en tillgång att realisera på andrahandsmarknaden. De kläder som behöll sitt värde längre kan tänkas ha varit tillverkade i mer dyra material, såsom exempelvis finare ylleyger. Det finns emellertid generellt en stor osäkerhet i källmaterialet eftersom vi inte vet om det var homogena kvaliteter. Spridningen i försäljningspris var stor alla nedslagsår och för samtliga analyserade föremål (se bilaga, tabell 2).

Av figur 2 framgår att priset på linne sjönk med drygt 30 procent mellan 1835 och 1900. En nedgång i pris ses även för vadmal. Bomullspriset varierade mer. Det amerikanska inbördeskriget innebar en kraftig höjning av bomullspriserna, men efter mitten av 1860-talet sjönk priset

67. Ulväng (2012) s. 237. Se även Wottle (2010b) s. 123.

68. Ulväng (2012) s. 153–165, 194–203, 207–210 och 237.

FIGUR 2: Pris på vanligast förekommande kläder och textilier på auktionerna i Västerås 1837, 1860, 1885 och 1898 (höger y-axel) samt på vadmal, linne och domestik 1835–1900 (vänster y-axel), kronor, fast pris, basår 1914

Källa: Se tabell 1 samt Jörberg (1972) s. 449–453 och 456–457; Riksarkivet, Kommerskollegii årsberättelser, fabriker. Deflaterat med KPI enligt Rodney Edvinsson & Johan Söderberg, "The evolution of Swedish consumer prices, 1290–2008", i Rodney Edvinsson, Tor Jacobson & Daniel Waldenström (red.), *Exchange rates, prices, and wages 1277–2008* (Stockholm 2010) s. 447.

ned till tidigare nivåer. Värdeutvecklingen på kläder och textilier på andrahandsmarknaden i Västerås förefaller därmed ha haft en mer positiv prisutveckling än nya vävnader fram till 1800-talets sista decennium. Det innebär att priserna på begagnat är relativt stabilt eller till och med ökar under större delen av 1800-talet trots förändringar i tillverkning av vävnader.

Kläder och textilier som värdebevarare och värdebärare

För att bedöma i vilken utsträckning ett föremål är allmänt accepterat som värdebevarare och värdebärare räcker det inte med att det har ett stabilt värde, utan vi behöver även studera i vilken omfattning det an-

vänds. Brittiska studier visar på en minskad omsättning av begagnade kläder under 1800-talet.⁶⁹ I detta avsnitt undersöks hur vanligt förekommande kläder och textilier var på auktioner och i vilken mån de föredrogs då individer av någon anledning valde att sätta in föremål till försäljning eller i pant. Det bör dock observeras att pantbankernas försäljning inte speglar vad som sattes in i pantbanken, utan endast vilka föremål som inte löstes ut.

Fram till 1885 ökade omfattningen av den totala handeln på auktionerna för att därefter falla kraftigt. Av tabell 3 framgår att mellan åren 1860 och 1898 hade omsättningen halverats i reala termer om hänsyn tas till en omräkning i helårsvärde. En tolkning är att de som under slutet av seklet alltjämt var i behov av krediter i stället valde att använda sig av pantbanken i staden, då föremålen inte var förlorade såsom vid en försäljning. Tillvägagångssättet kan ha betraktats som en mindre drastisk kreditmöjlighet. För att realisera värdet bundet i föremål genom andrahandsförsäljning krävs emellertid att individen eller hushållet kan avvara dem. Pantsättning gav en möjlighet att både använda föremålen som tillgång och konsumera dem.

Det hölls en eller flera auktioner varje vecka och totalt cirka 100 olika individer agerade säljare årligen. Det totala värdet av försäljningen 1837 motsvarade nominellt 12 Riksdaler banco per invånare i Västerås. En ansevärd summa som vid denna tid motsvarade 11 dagsverken för en man.⁷⁰ Trots att befolkningen i Västerås fördubblades mellan 1837 och 1885, så ökade det genomsnittliga värdet på kläder och textilier i förhållande till stadens invånare (tabell 3).

Hur auktionerna i Västerås användes, varierade över tid. Inledningsvis, 1837, kan auktionskammaren karakteriseras som en marknadsplats där både lösöre från dödsbon såldes och enskilda individer satte in föremål till försäljning. Relationen mellan utförsäljningen av dödsbon och försäljningen av insatta föremål varierade i övrigt kraftigt mellan nedslagsåren.⁷¹ Genomgående förefaller 1860 vara ett speciellt år med omfattande försäljning av spannmål, livdjur och livsmedel. Dessa varor förekom även senare nedslagsår, men inte alls i samma omfattning.

Kläder och textilier var betydelsefulla varor på auktionerna. Värdet

69. Lemire (1988) s. 1–24; Toplis (2010) s. 57–72.

70. Ett dagsverke värderades till 54 skilling riksgälds. Jörberg (1972) s. 597.

71. Sterbhusförsäljningen utgjorde 1837 50 %, 1860 32 %, 1885 65 % och 1898 37 %.

uppgick till ungefär en tredjedel av omsättningen, undantaget 1860 då andelen var betydligt lägre (tabell 3). De var vanligt förekommande både vid försäljning av lösöre från dödsbon och då föremål sattes in för försäljning. År 1898 skiljer dock ut sig genom att andelen kläder och textilier detta år var betydligt lägre bland de insatta varorna än förekomsten i sterbhusförsäljningen. En tolkning är att dessa varor blivit mindre intressanta som värdebevarare och värdebärare eftersom värdet hade minskat.

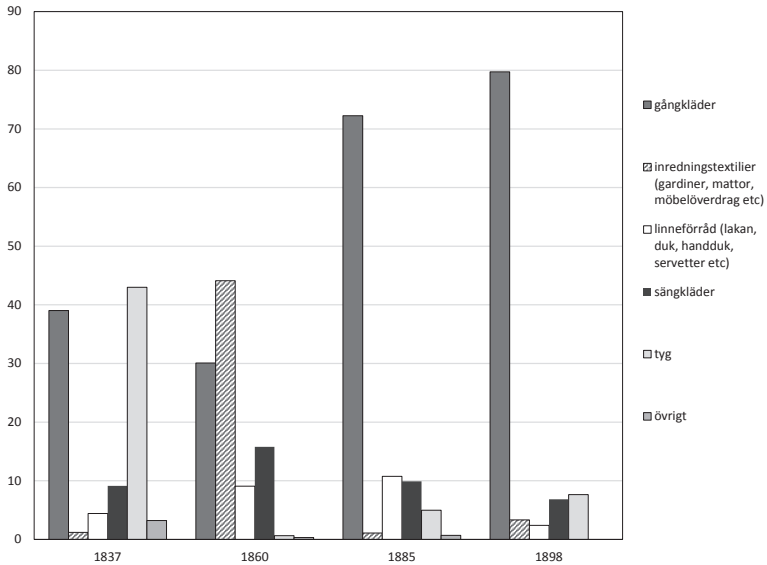
TABELL 3: *Värde, förekomst av kläder och textilier på auktionerna i Västerås 1837, 1860, 1885 och 1898, i kronor och procent, fast pris, basår 1914*

	1837	1860	1885	1898
Summa värde auktionsförsäljning totalt, kr	24 392	40 977	22 311 (67 000*)	25 019 (30 000**)
Summa värde textilier & kläder, kr	7 100	6 204	6 470 (19 000*)	8 910 (11 000**)
Kläders & textiliers värde/1 000 invånare i Västerås	2 100	1 400	2 900	1 100
Insatta Kläders & textiliers värde/1 000 invånare	1 100	800	1 200	500
Kläders & textiliers värdemässiga andel av totalförsäljningen, %	29	15	29	36
Kläders & textiliers värdemässiga andel av insatta föremål, %	29	13	34	27
av enskilda individers insatta föremål, %	28	14	51	19
av konkursutförsäljningar, %	30	5	-	30
av pantförsäljningar, %	-	-	43	53

Källa: Se tabell 1. Deflaterat med KPI enligt Edvinssons & Söderbergs prisindex (2010), s. 447. Anm.: Värde inom parentes för att skatta helårsförsäljning, * = försäljning januari-april x 3, ** = försäljning januari-oktober x 1,2.

Över tid förändrades även fördelningen mellan kläder och textilier på auktionerna. Under 1837 och 1860 var tyger, sängkläder, lakan, dukar och servetter vanligt förekommande. Av figur 3 framgår att kläder med tiden ökade sin andel av värdet på insatta varor. Inredningstextilier, sänglinne och sängkläder minskade däremot sina andelar av försäljningen efter 1860. Detta är anmärkningsvärt då dessa slag av föremål generellt blev allt vanligare i hemmen som ett resultat av ett ökat välstånd och ett "förborgerligande". Exponering av framförallt kvinnors arbete med

FIGUR 3: Andelen insatta kläder och textilier på auktioner i Västerås 1837, 1860, 1885 och 1898, procent av värde

Källa: Se tabell 1.

hemtextilier och välfyllda linneförråd hade vid denna tid blivit en viktig statusmarkör.⁷² Gardiner och mattor spreds från herrgårdar, prästgårdar och borgerliga hem till andra grupper i samhället från mitten av 1800-talet.⁷³

Några få klädesplagg dominerade fullständigt auktionshandeln i slutet av 1800-talet. Rockar, byxor, kavajer och kostymer utgjorde nästan 60 procent av det försålda värdet av kläder och textilier 1898. Inledningsvis var utbudet mer varierat. Västar, byxor och strumpor var år 1837 vanligast, medan dyrare kläder såsom rockar och kappor tillsammans med byxor, sjalar och kavajer blev vanligare under seklets sista decennier. Då

72. T.ex. Nancy F. Cott, *The Bonds of Womanhood: "Women's Sphere" in New England, 1780–1835* (New Haven 1977); Mary P. Ryan, *Cradle of the Middle Class: The Family in Oneida County, New York, 1790–1865* (Cambridge MA 1981); Shammas (1990) s. 169–170 och 179ff.

73. Gunnel Hazelius-Berg, *Gardiner och gardinuppsättningar* (Stockholm 1962) s. 60; Anna-Maja Nylén, *Hemslöjd: Den svenska hemslöjden fram till 1800-talets slut* (Stockholm 1995) s. 88–89.

pantsatta föremål i slutet av seklet såldes ut på auktionerna fanns även nyheter som kostymer och ulster. Samtidigt som det genomsnittliga priset på kläder har fallit, framgår att aktörerna på andrahandsmarknaden valde att koncentrera sin försäljning mot att sälja främst några få värdefulla plagg, såsom rockar.

Vilka använde begagnade kläder och textilier för att få krediter?

Framväxten av en mer utvecklad kreditmarknad och en tilltagande monetarisering, bör ha påverkat vem som använde kläder och textilier som värdebevarare och värdebärare. Samtidigt vet vi att stora delar av befolkningen inte hade tillgång till de nya kreditinstitutionerna, utan var tvungna att finna andra lösningar. En studie indikerar att auktioner i Malmö fortfarande 1870 användes för att lösa korta perioder av ekonomisk påfrestning. Jordlösa och stadens borgerskap drabbades värst vid konjunkturnedgångar och var de grupper som då använde auktioner som finansiellt instrument.⁷⁴ I detta avsnitt undersöks vilka grupper som använde auktionerna för att via kläder och textilier skaffa likvida medel och krediter.

Över tid ändrade auktionshandeln karaktär. Institutioner och företag kom att utgöra allt mer betydande aktörer. Sjukhus, fattigvården och andra inrättningar satte regelbundet in kläder och textilier till försäljning. Även utmäta föremål, och med tiden allt fler konkurslager, om-sattes på auktionerna. Åren 1885 och 1898 utgjorde institutioners och företags försäljningar en betydande andel av det totala värdet av kläder och textilier som satts in för försäljning (tabell 3). År 1898 stod de, inklusive konkursutförsäljningar,⁷⁵ för mer än två tredjedelar av värdet. En institution kom helt att dominera vid seklets slut – Västerås Pantbanks-aktiebolag.⁷⁶

Kvinnor var underrepresenterade på auktionerna, särskilt bland de som satte in varor till försäljning. De stod för cirka 10 procent av värdet av den totala auktionsförsäljningen i Västerås. Det var emellertid vanligare att kvinnors kvarlåtenskap såldes ut än att kvinnor själva satte in

74. Abbas (2014) s. 62–66.

75. År 1898 utgjorde konkursutförsäljningar 9 % av totalvärdet. Kläder och textilier utgjorde 30 % av värdet av konkursutförsäljningarna.

76. Åren 1885 och 1898 utgjorde försäljning via pantbanken i Västerås 98 respektive 78 % av det totala för kategorin institutioner och företag. Auktionsprotokoll från Västerås 1837, 1860, 1885 och 1898. Västerås auktionskammars arkiv, Protokoll (ULA).

föremål till försäljning, utom 1885 då det var lika vanligt.⁷⁷ Det innebär att män dominerade helt vid både försäljning av sterbhus och insatta varor.

Handlare, hantverksmästare och lägre tjänstemän (grupp 2), utgjorde en huvuddel av säljarna på de granskade auktionerna. De var kraftigt överrepresenterade i förhållande till sin andel av befolkningen, något som även tidigare forskning visat.⁷⁸ Handlare blev mer och mer framträdande på auktionerna över tid. De kvinnliga säljarna var döttrar till, gifta med, eller änkor efter handlare och hantverkare. Mönstret är detsamma både för försäljning av dödsbon och insatta föremål. Storföretagare, högre tjänstemän och akademiker förekom relativt ofta som säljare 1837, men därefter mer sällan. Hantverkare, arbetare och husligt anställda (grupperna 3 och 4) sålde på auktionerna alla de studerade nedslagsåren. Inledningsvis utgjorde dessa grupper drygt en femtedel av säljarna. Från 1885 förekom de mer sällan. En förklaring kan vara att dessa grupper vid slutet av seklet döljer sig bakom ett ökat antal oidentifierade säljare. Även då oidentifierade säljare inkluderas skulle det dock inte vara fråga om en ökning över tid.⁷⁹ Auktionerna i Västerås förefaller således inte i huvudsak ha använts av samhällets lägre skikt för att realisera värdet bundet i föremål. Resultatet skiljer sig från andra studier som visat att allt fler arbetare förekom som säljare i slutet av 1800-talet.⁸⁰ Här kan utfallet ha påverkats av att det fanns en pantbank och andra segment av andrahandsmarknaden i staden som dessa grupper kunde använda.

Hur användes andrahandsmarknaden?

För att diskutera hur och om kläder och textilier användes för att realisera tillgångar, studeras om det finns skillnader då föremål sattes in, jämfört med försäljning av dödsbon och utifrån vem som satte in dem. Om de föremål personer valde att sätta in till försäljning hade ett högre värde än dödsbon, kan detta tala för strategiska val för att erhålla kontanter

77. Kvinnors andel av försäljningen av insatta varor uppgick till 10 % 1837, 5 % 1860 samt 10 % åren 1885 respektive 1898. Auktionsprotokoll från Västerås 1837, 1860, 1885 och 1898. Västerås auktionskammarers arkiv, Protokoll (ULA).

78. Göran Ulväng & Kristina Lilja, "Säljarna och köparna", i Ulväng, Murhem & Lilja (red.) (2013) s. 91–114.

79. Antalet oidentifierade säljare var 1837 1 stycken (0 % kläder & textilier), 1860 3 stycken (27 %), 1885 6 stycken (37 %) och 1898 14 stycken (34 %).

80. Ulväng & Lilja (2013) s. 114.

och krediter snarare än för att sälja av föremål av andra skäl. Det skulle således tyda på att kläder och textilier fungerade som värdebevarare och värdebärare. I detta avsnitt riktas intresset mot hur kläder och textilier användes som tillgång och framför allt i vilken omfattning de grupper som kunde förväntas stå utanför kreditmarknaden valde att sälja dessa.

Det finns inte någon större skillnad i förekomsten av kläder och textilier vid försäljning av insatta varor och sterbhus. Däremot är det tydliga skillnader beroende på vem som satte in dem, vilket är att förvänta. Av figur 4 framgår att kläder och textilier var särskilt vanliga då kvinnor satte in föremål till försäljning 1837 och 1885. Dessa föremål var även vanliga då hantverkare, arbetare och husligt anställda auktionerade ut tillgångar 1837, men inte senare. Bland de arbetare som saknade yrkesutbildning och husligt anställda (grupp 4) utgjorde kläder och textilier mer än hälften av värdet av insatta föremål 1885.⁸¹ År 1898 hade både kvinnor och individer ur lägre socioekonomiska grupper nästan helt försvunnit som aktörer på auktionerna. En förklaring kan vara att dessa grupper vid slutet av seklet agerade på andra segment av andrahandsmarknaden. År 1885 och 1898 såldes en stor andel kläder och textilier via pantbankens utförsäljningar på auktionerna. Dessa varor utgjorde 40 respektive 50 procent av pantbankens utförsäljning 1898. Att just dessa tillgångar utgjorde de vanligaste pantade föremålen under 1800-talet har påvisats i annan forskning.⁸² Individer från alla samhällsgrupper använde pantbanker. Arbetare och kvinnor pantade ofta kläder, och kvinnor pantsatte även vanligen textilier. Änkor och fattiga var överrepresenterade bland dem som inte löste ut sin pant. Vid auktionerna i Västerås användes textilier allt mer sällan, medan kläder fortsatte att vara vanliga som pant. Det är ett mönster som ses vid andra pantbanker alltjämt i början av 1900-talet.⁸³

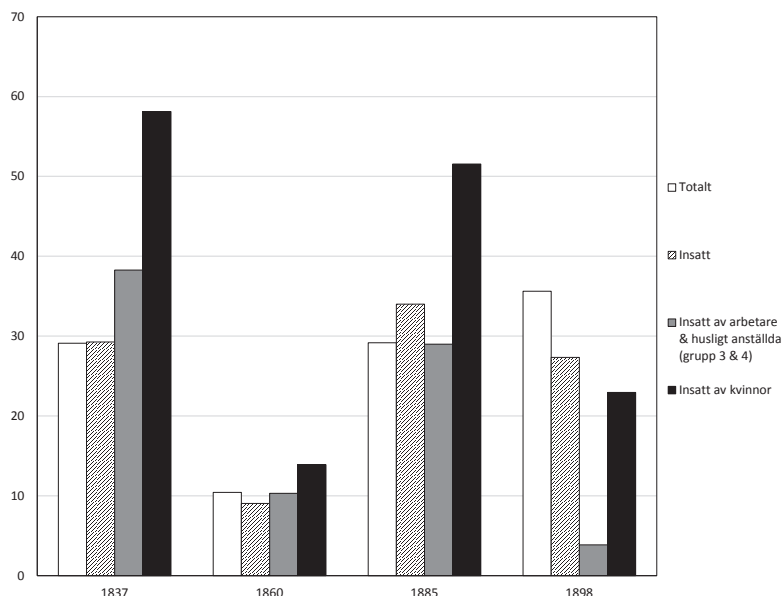
Av figur 5, se nedan, framgår att kvinnors kläder i sterbhusförsäljningarna med tiden värderades betydligt lägre än mäns. Tidigare forskning visar att individer med sämre ekonomiska villkor kunde inneha garde-

81. Andelen 1837 var 49 %, 1860 11 %, 1885 55 % och 0 % 1898.

82. Anne E. C. McCant, "Goods at Pawn: The Overlapping Worlds of Material Possessions and Family Finance in Early Modern Amsterdam", *Social Science History* 31:2 (2007) s. 221; Marie Francois "Cloth and silver: Pawning and material life in Mexico City at the turn of the Nineteenth century", *The Americas* 60:3 (2004) s. 345–47; Lemire (2005) s. 92–96.

83. Francios (2004) s. 360; McCant (2007) s. 227 och 230; Tony Kenttä *Pawning and Everyday Life: The role of pawning for households in interwar Borås* (Uppsala kommande 2015).

FIGUR 4: Andel kläder och textilier av totalförsäljningen, av insatta föremål och olika grupperns försäljning på auktioner i Västerås 1837, 1860, 1885 och 1898, i procent

Källa: Se tabell 1.

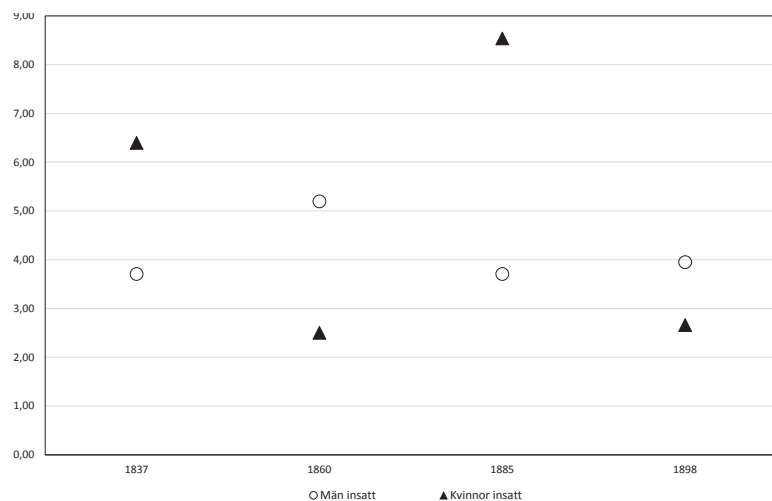
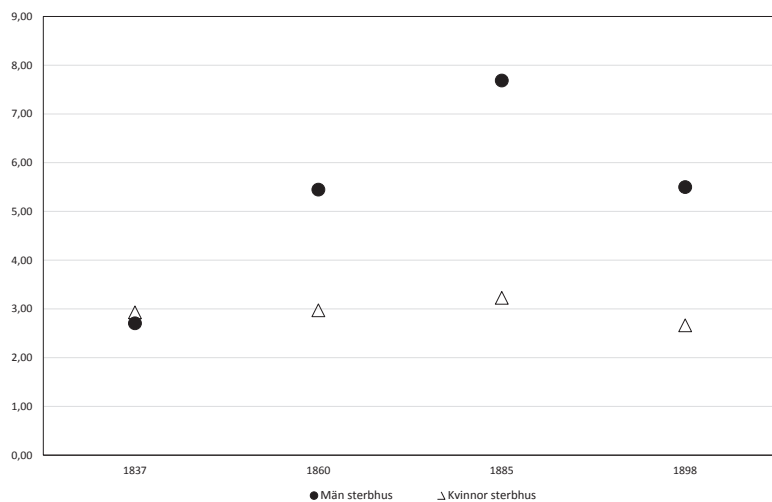
Anm.: Antalet arbetare och tjänstefolk (grupperna 3 & 4) var 1837 11, 1860 23, 1885 20 och 1898 3 stycken. Kvinnorna var 1837 18, 1860 respektive 1885 17 och 1898 7 stycken.

rober med ett betydande värde. Under 1800-talet steg särskilt värdet av männens garderob. Kvinnornas garderob kunde exempelvis innehålla mer av tröjor, kofter, kavajer och sjalar, det vill säga plagg som inte betingade samma höga värde som mäns rockar och pälsar.⁸⁴

Av figur 6, se nedan, framgår att skillnaden i värdering av kläder och textilier inte syns lika tydligt, eftersom män och kvinnor valde att sätta in föremål till försäljning på auktionerna. Variationen var i stället stor mellan åren. Både 1837 och 1885 satte kvinnor in kläder och textilier som betingade ett högre genomsnittligt värde per styck, än de kläder som

84. Miles Lambert, "Cast-off Wearing Apparel: The consumption and distribution of second-hand clothing in northern England during the 18th century", *Textile History* 35:1 (2004) s. 1–26; Amanda Vickery, *Behind closed doors: At home in Georgian England* (London 2004); Marilyn F. Motz & Ray B. Browne (red.), *Making the American home: Middle-class women & domestic material culture, 1840–1940* (Bowling Green OH 1988). För Sverige se Ulväng (2012) s. 153–165, 194–203 och 237.

FIGUR 5 & 6: *Genomsnittspris per insatta kläder och textilier fördelat på kön och typ av auktion i Västerås 1837, 1860, 1885 och 1890, i kronor, fastpris 1914*

män satte in till försäljning. Förklaringen är att de kvinnor som sålde begagnade kläder och textilier sålde både dam- och herrkläder, och de tycks strategiskt ha valt föremål som betingade ett relativt högt värde. År 1898 är dock antalet föremål som kvinnor satte in få och det genomsnittliga priset är därför osäkert.

Då män satte in kläder och textilier var värdet relativt oförändrat över tid (figur 6). År 1860 utmärker sig med något högre genomsnittligt värde. Orsaken är att detta år satte enstaka män, däribland en generalmajor af Klerckers, in flera mycket dyra mattor till försäljning. Köparna betalade upp till 168 riksdaler riksmünt i nominellt värde per matta, motsvarande cirka 160 dagsverken för en man.⁸⁵

År 1898 förefaller både mäns och kvinnors försäljning av kläder och textilier, oberoende om det var sterbhus eller insatt, inbringat lägre värden än tidigare. Det hindrar dock inte att de fortfarande var viktiga föremål att avsätta på andrahandsmarknaden vid denna tid.

Genomgående fick de övre socioekonomiska grupperna mer betalt för de kläder och textilier som omsattes på auktionerna, vilket är ett förväntat resultat. Detta hade emellertid raderats ut i slutet av 1800-talet. Vid denna tid var genomsnittspriset per insatt klädesplagg eller textilier lågt bland samtliga socialgrupper. Däremot steg värdet på föremål insatta av institutioner. Det berodde på att fattigvårdsinrättningen i Västerås och andra dylika inrättningar som dominerat institutionernas försäljningar på stadens auktioner före 1885, nu i stor utsträckning hade ersatts med Västerås Pantbanksaktiebolag. De pantade kläder som inte lösts ut av sina ägare såldes till ett betydligt högre genomsnittligt värde än övriga typer av försäljning både 1885 och 1898. Det finns dock tecken på en ökad osäkerhet på andrahandsmarknaden då 30 procent av de utropade föremålen 1898 inte såldes, utan återgick till pantbanken.⁸⁶ De många återropen talar för en tveksamt bland aktörerna ifråga om begagnade kläders och textiliers värde och dess gångbarhet för att erhålla kredit. Antagandet styrks ytterligare av ett allmänt prisfall på begagnade kläder och att textilier i det närmsta försvinner från auktionerna i slutet av seklet.

85. Uppgifterna utgår från Västmanland. Jörberg (1972) s. 600.

86. Auktionsprotokoll från Västerås 1837, 1860, 1885 och 1898. Västerås auktionskammarers arkiv, Protokoll (ULA).

Sammanfattande slutsatser

Vår studie tyder på att kläder kunde fylla funktionen av pengar under större delen av 1800-talet. Trots mekanisering av tillverkningen av tyger, nya billigare kvaliteter och modesvängningar var värdet på kläder stabilt eller ökade på andrahandsmarknaden i Västerås fram till seklets sista decennier. Då minskade det genomsnittliga belopp som säljaren erhöll per plagg betydligt. Det gällde även för sådana som tidigare hade betingat ett högt värde. Detta trots att priset på exempelvis nya ylle- och bomullstyger inte sjönk i samma utsträckning.

Undersökningen visar att begagnade kläder och textilier utgjorde en betydande del av försäljningen av lösöre vid auktionerna. Vad som såldes förändrades dock över tid. Andelen kläder i försäljningen ökade, medan tyger, sänglinne och andra hemtextilier nästan helt hade försvunnit mellan 1860 och 1885. Ett fåtal dyrare klädesplagg kom att dominera försäljningen. Förskjutningen mot att främst begagnade kläder användes för att få krediter, tyder på att en begagnad rock, sjal eller byxor behöll sitt höga värde längre. Medan sänglinne och hemtextilier, som från andra hälften av 1800-talet, där billigare kvaliteter och bomullsväv blev vanligare, fick ett lägre andrahandsvärde. Dessa textiliers andel av försäljningen minskade drastiskt. Detta trots att det vid den här tiden fanns en tendens till ett "förborgligande" i samhället, där framförallt bondehushåll, men även arbetarhushåll, la ner mycket tid och resurser på att fylla linneskåp och smycka sina hem med dukar, gardiner och mattor. Här kan även stigande reallöner i slutet av 1800-talet, fallande relativpriser på vävnader och förändringar i konsumtionsmönster ha inneburit att fler grupper nu fått en möjlighet att köpa nytt eller nytillverka. Att värdet av begagnade kläder minskade vid seklets slut kan även vara ett tecken på att synen på begagnat förändrats. Paralleller skulle i så fall kunna dras till den utveckling som visats för USA vid sekelskiftet 1900, men detta återstår att undersöka.

Trots fallande priser utgjorde kläder och textilier fortfarande vid tiden före sekelskiftet 1900 drygt en fjärdedel av försäljningen av insatta varor. Vem som sålde dessa varor hade dock förändrats över tid. Liksom tidigare forskning visat dominerade handlare, hantverkarmästare och lägre tjänstemän som säljare under 1800-talet, men alla sociala skikt förekom. Kvinnor, manliga arbetare och husligt anställda var kraftigt underrepresenterade i förhållande till sin andel av befolkningen. Där-

med tyder inte undersökningen på att dessa senare grupper nyttjade andrahandsmarknaden mer än andra vid slutet av 1800-talet, trots att de hade relativt svårare att få krediter hos banker. De kan i stället ha använt andra marknadssegment. Exempelvis blev Västerås pantbank en dominerande aktör på stadens auktioner. Kläder och textilier utgjorde hälften av värdet på dess försäljning av icke uthämtad pant.

Våra resultat behöver dock inte indikera att kläder och textilier vid slutet av 1800-talet var oviktiga som värdebevarare och värdebärare för dem som alltså hade svårt att få bankkrediter. Vad som framgår av studien är att kvinnor, ur alla sociala skikt, samt manliga arbetare och husligt anställda använde auktionerna på ett annat sätt än övriga grupper. De satte till större del än andra in begagnade kläder och textilier till försäljning och ofta till ett högre eller lika högt genomsnittligt värde än andra grupper. Det trots att vi vet att kläder i dödsbon efter både kvinnor och arbetare generellt betingade ett lägre värde. Även de plagg som såldes ut på auktionerna av pantbanken, där dessa grupper enligt andra studier var överrepresenterade bland kunder som inte löste ut sina föremål, hade ett högre genomsnittligt värde. Detta tyder på att de som var beroende av begagnade kläder och textilier för att få kredit med stor omsorg valde att sätta in eller panta föremål med ett så högt värde som möjligt. Med en minskad gångbarhet för begagnade kläder och textilier som värdebevarare och värdebärare så bör dessa gruppers möjligheter till krediter än mer begränsats, om inte kontanter blev mer allmänt förekommande eller att andra delar av kreditmarknaden öppnades för dem.

Undersökningen tyder på att kläders och textiliers fortsatt användes som värdebevarare och värdebärare, men att det vid tiden just före sekelskiftet 1900 fanns en osäkerhet om deras värde. Värdet hade minskat och de sattes mer sällan in till försäljning. Även en stor andel återrop då säljaren inte fått ut det värde den önskat, talar för en tveksamt bland aktörerna ifråga om begagnade kläders och textiliers gångbarhet som ekonomisk tillgång. Då tycks också betydelsen av auktioner ha minskat. År 1898 var de färre och den totala omsättningen hade halverats. Det tyder på att auktionerna hade förlorat mycket av sin betydelse för enskilda individer som växelplats för föremål mot kontanter och krediter. Institutioner och företag stod 1885 och 1898 för två femtedelar av omsättningen av insatta kläder och textilier. År 1898 användes auktionerna betydligt oftare än tidigare för konkursutförsäljningar, vilka syftade till

att underlätta betalningen av kreditorer. Den största ökningen stod dock Västerås pantbanksaktiebolag för. Försäljningen av pantade föremål som inte lösts ut utgjorde en allt större del av omsättningen. Här dominerade kläder fortsatt försäljningen, vilket styrker att framförallt kläder fortsatt användes som värdebevarare och värdebärare. Auktionshandeln hade således ändrat karaktär beroende på lokala omständigheter och behov samt utvecklades i samspel med andra aktörer.

Även vid sekelskiftet 1900 fanns ett stort behov i samhällets bredare skikt att använda kläder och textilier som värdebärare och värdebevarare. Bristen på kontanter och likvida medel var stor, och de som saknade fast egendom var fortfarande vanligtvis utestängda från den formella kreditmarknaden. Exempelvis var fordringar tillgångar vars värde var osäkert. Så länge värdet var stabilt eller ökande var kläder och textilier ett bra alternativ till sedlar, mynt eller bankbesparingar för framtida behov. Även då osäkerheten i värderingen av kläder och textilier ökade vid slutet av 1800-talet, var det en väg som fortfarande stod öppen för dem som inte hade andra alternativ. Resultaten indikerar att kontanter alltså var ovanliga bland stora delar av befolkningen, även om förekomsten ökat fram till 1800-talets sista decennium. Fortfarande 1898 betalades endast dryg tio procent av värdet av auktionsförsäljningen kontant. Vanligtvis gavs krediter på två till fyra månader. Det innebär att i mellantiden var säljarna hänvisade till att använda sin fordran för att täcka sitt behov av krediter. Den omfattande hanteringen av skuldsrelationer och den relativt låga förekomsten av kontanter anknyter väl till teorier om pengar som social konstruktion. Överenskommelsen om att detta betalningsmedel var gångbart bygger på sociala relationer och hierarkier i lokalsamhället. Resultaten leder till nya frågor om hur de rumsliga begränsningarna för kreditmarknaden såg ut och vilka konsekvenser en övergång från en "förmonetär" till en monetär ekonomi fick för olika gruppers ekonomiska makt. Om skuldsedlar användes som betalningsmedel bör det ha inneburit ökade förutsättningar för handel genom att öka velociteten, jämfört med om begagnade kläder och textilier inte hade kunnat användas för att få krediter. Detta gör att alternativ till pengar, i form av kläder och textilier och de skuldsedlar som här studerats, fortfarande var en nödvändighet i den lokala ekonomin i slutet av 1800-talet trots de stora förändringar som skett.

BILAGA

TABELL 1: Socioekonomisk kategorisering av titlar 1837, 1860, 1885 och 1898

Kodning	1837	1860	1885	1898
Grupp 1	borgmästarinnan	brukspatron & riddare	biskop	doktor
	demoiselle	demoiselle	bruksägare	fabrikör
	direktör	fabrikör	fabrikör	fröken
	fabrikör	generalmajor	herr	grosshandlare
	jungfru	greve	överste	ingenjör
	läkare	herr fabrikör		kapten
	löjtnant	herr major riddare		lektor
	spiegelfabrikör	kapten		rektor
	stadscassour	löjtnant		
	veterinärläkaren	partihandlare		
	änkefru	possessionat		
		riddare		
		stadskassör		
Grupp 2	[sector] sekreterare	bagare	bokhandlare	f.d. fanjunkare
	advokatsfiskal	bagarmästar-hustru	byggmästare	f.d. fjärdingsman
	bagare	bankbokhållare	fröken	fru
	bokbindare	bleckslagare	handlare	fröken
	bokhandlare	byggmästare	lantbrukare	gårdsägare
	exekutor	exekutor	mamsell	handlande
	fiskal	faktor	poliskonstapel	inspektor
	fru	fd inspektor	skomakare	kamrer
	färgare	fjärdingsman	skräddare	kopparslagare
	garvare	fru	stadsfiskal	landskamrer
	guldsmed	fröken	traktör	landssekreterare
	handlare	handlare	urnmakare	mamsell
	"jästkamrer"	inspektor	åkare	revisor
	kammakare	kamrer	änkefru	skomakare
	kopparslagare	kronofogde		skräddare
	källarmästare	lantbrukare		stadsfogde
	landsfiskal	lantmäteri-auskultant		trädgårds-mästare

	mamsell	magister		åkare
	målaränka	mjölhandlare		änkefru
	postillan	mjölhare		
	rådman	nålmakare		
	sergeant	rusthållare		
	skepparen	rådman		
	skolmästare	sadelmakare		
	skomakare	sergeant		
	skärslipare	skeppare		
	snörmakare	skepparålderman		
	studerande	skomakare		
	syssloman	skraddare		
	traktör	skraddarmästare		
	tunnbindare	smeden		
	uppsyningsman	stadsbetjänt		
	vågmästare	stadsbokhållare		
	änka	stadsfiskal		
	änkefru	traktör		
		åkare		
		ålderman		
		änka åkare		
		änkefru traktör		
Grupp 3	madam	cigarrspinnare	brevbärare	garvare
	mältare	garavaregesäll	klädmäklare	gjutare
	timmerman	garvaregesällänka	plåtslagare	lägenhetsägare
	timmermansänka	murare		lästmakare
		snickare		smed
		stensprängare		öltappare
Grupp 4	brandvakt	arbetskarl	arbetare	f.d. fångknekt
	brännkarl	byggnadsdräng	fångförare	hustru (arbetare)
	dräng	fabriksarbetare	hustru	
	fattighjonet	fångknekt	hustru, målare	
	fattighjonsänkan	jungfru	mjölndräng	
	fångvaktaränka	kanslivaktmästare	smörjare	
	jungfru	kusk	statdräng	

	kyrkvaktmästare	mjölndräng	vaktmästare	
	piga	piga		
	ringare	statkarl		
	vaktmästare	tornvakt		

TABELL 2: *Priser på auktion 1837, 1860, 1885 och 1898, i kr/styck, fast pris 1914*

		medel	1:a kvartil	median	3:e kvartil	Antal
Rockar	1837	6,00 (6,16)	2,17	3,77	8,98	54
	1860	7,25 (6,56)	1,97	5,06	9,09	53
	1885*	13,91 (13,90)	6,64	13,36	20,10	95
	1898**	7,48 (6,87)	2,95	6,56	10,49	202
Sjalar	1837	2,32 (2,12)	1,09	1,76	3,09	42
	1860	6,58 (5,79)	1,68	5,75	8,96	26
	1885*	7,10 (7,10)	2,92	5,48	7,63	16
	1898**	2,51 (2,78)	0,90	1,67	3,34	44
Byxor	1837	2,42 (2,11)	1,13	1,87	2,99	76
	1860	4,38 (5,81)	1,26	2,02	5,92	51
	1885*	6,63 (6,62)	5,34	6,81	9,01	17
	1898**	4,42 (3,61)	1,97	3,87	6,56	79
Klänningar	1837	1,83 (1,80)	1,08	1,56	2,33	98
	1860	4,42 (5,10)	2,58	4,14	5,68	48
	1885*	3,80 (3,81)	2,14	4,07	4,61	29
	1898**	3,66 (3,70)	1,54	2,75	6,10	31
Lakan	1837	2,27 (2,52)	1,50	2,16	2,97	199
	1860	3,18 (2,52)	1,68	3,66	4,95	68
	1885*	4,27 (4,26)	2,80	4,41	5,54	85
	1898**	3,15 (3,35)	1,98	3,28	4,16	70

Källa: Se tabell 1. Deflaterat med KPI enligt Edvinssons & Söderbergs prisindex (2010), s. 447.
 Anm.: * = endast del av år, jan-april, ** = jan.-okt. Inom parentes presenteras genomsnittligt pris jan.-april för övriga nedslagsår.

Second-hand clothes and textiles as a store of value and medium of exchange in Västerås 1830–1900

Clothes and textiles were a 'store of value' and a medium of exchange during the early industrialisation in Sweden 1830–1900. The study of second-hand trade at auctions in the small Swedish town of Västerås serves to problematize the meaning that second-hand trade had for different groups in society. This article presents results from cross-sectional studies of auction sales in Västerås in 1837, 1860, 1885, and 1898.

The results suggest that second-hand clothes retained their position as store of value until the turn of the 19th century. As late as the end of the 19th century there was a shortage of coins and paper money and few secure alternative to money. Despite major changes in the financial market and, from the mid-19th century, an industrial breakthrough in textile production, with falling relative prices and a shift to more breakable fabrics, clothes and textile remained important items at the auctions studied. However, there was a shift in the kind of objects that were traded in this market and in who used them as a store of value and a medium of exchange. Already in 1860, there was a shift from putting up textiles and clothes for sale to mainly selling clothes. In the last decades of the 19th century there was uncertainty about the value of second-hand goods. To compensate for falling average prices for clothes and textiles, people who continued to use auctions to sell clothes at the end of the 19th century managed to choose items that maximised credit or cash earned. Both men and women chose to sell men's clothes of high value. However, the loss of the store of value in second-hand clothes around 1900 might have hit women and less wealthy persons harder and made them more vulnerable, as they did not have the same access to financial institutions that better-off men had.

Keywords: store of value, medium of exchange, money, second-hand clothes and textiles, 19th century, auctions